

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
UPIMAJI WA KITAIFA WA KIDATO CHA PILI

021

KISWAHILI

Muda: 2:30

MAJIBU

Mwaka: 2019

Maelekezo

1. Karatasi hii in sehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **kumi (10)** .
2. Jibu maswali **yote** .
3. Majibu **yote** yaandikwe kwenye nafasi ulizopewa.
4. Majibu yote yaandikwe kwa kaalamu yenye wino wa bluu au mweusi.
5. Vifaa **vyote** vya mawasiliano visivyoruhusiwa **havitakiwi** katika chumba cha mtihani.
6. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa sehemu ya juu upande wa kulia.

maktaba.tetea.org

SEHEMU A (Alama 25)

UFAHAMU

1. Soma kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali yanayofuata:

Katika miji mikubwa nchini Tanzania wimbi la ongezeko la watu bado ni kubwa. Ongezeko hilo la watu limesababisha kuzuka kwa matatizo makubwa maeneo ya mijini ikiwemo msongamano mkubwa wa magari na watu. Hali hii imesababisha wafanyakazi kuchelewa kazini, wanafunzi kuchelewa shuleni na hata wagonjwa kuchelewa kufikishwa katika vituo vya kutolea huduma za matibabu.

Hebu tujiulize, kwanini watu wengi wanaondoka vijijini na kukimbilia mijini? Majibu yanaweza kuwa mengi, lakini miongoni mwa majibu hayo inaweza ikawa huduma zisizokidhi mahitaji ya kijamii. Jamii inatarajia kupata huduma bora za maji, umeme, barabara, matibabu, ajira na mawasiliano. Jamii inaposhindwa kupata huduma hizo katika maskani yao, lazima itafute huduma hizo nje. Na njia pekee ni kukimbilia mijini ambako huduma hizo zinapatikana.

Anasa pia ni sababu mojawapo. Ikumbukwe kuwa kundi kubwa la watu wanaokimbilia mijini ni vijana. Kundi hili ni la watu wanaopenda starehe, hawataki kujituma na kujikwamua kimaisha, wanapenda kupata mafanikio ya haraka. Vijana wengi wanakimbilia mijini jambo ambalo linaleta wasiwasi wa hali ya maisha katika maeneo hayo ikilinganishwa na rasilimali zilizopo. Wengi wao hujiingiza katika vitendo vya uhalifu kama wizi na utumiaji wa madawa ya kulevya.

Ongezeko la watu mijini husababisha makazi duni, uchafuzi wa mazingira na uhalifu wa kila aina. Ongezeko la watu katika maeneo ya miji linakwenda sambamba na ongezeko la magari hivyo tatizo la miundombinu isiyokidhi pia hujitokeza. Hali hii ikiwa achwa iendele uharibifu wa mazingira utaongezeka kwa kiasi kikubwa kwa sababu watu watatafuta njia mbadala ili kuzitatua changamoto zinazowakabili.

Maswali:

(a) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika kifungu hiki cha habari:

(i) **Msongamano** - Hali ya watu, magari au vitu kujaa kwa wingi katika sehemu moja.

(ii) **Maskani** - Mahali pa kuishi au makazi.

(iii) **Miundombinu** - Mifumo na miundo ya kimuundo inayowezesha utoaji wa huduma kama barabara, umeme, maji n.k.

(iv) **Changamoto** - Ugumu au shida inayokutana na mtu au jamii inayohitaji suluhisho.

(b) Kulingana na kifungu cha habari ulichosoma ni kundi gani la watu hukimbilia mijini?

Vijana hukimbilia mijini.

(ii) Taja sababu mbili muhimu zinzowafanya watu wakimbilie mijini

- Huduma bora za kijamii zinazopatikana mijini kama maji, umeme, na afya.
- Anasa na tamaa ya mafanikio ya haraka.

(c) Ongezeko la watu mijini lisipodhibitiwa litasababisha nini?

- Litasababisha makazi duni, uchafuzi wa mazingira, uhalifu wa kila aina, na uharibifu wa miundombinu.

(d) Pendekeza kichwa cha habari kinachofaa kwa kifungu cha habari ulichosoma kisichozidi maneno matano.

"Ongezeko la Watu Mijini: Changamoto na Suluhisho"

2. Andika ufupisho wa kifungu cha habari ulichosoma kwa maneno yasiyopungua hamsini (50) na yasiyozidi sitini (60).

Ongezeko la watu mijini nchini Tanzania linatatiza huduma za kijamii kama maji, umeme, na afya. Vijana wengi wanakimbilia mijini kutafuta mafanikio ya haraka na huduma bora. Hali hii inasababisha msongamano wa watu na magari, uharibifu wa mazingira, na uhalifu. Ili kudhibiti changamoto hizi, ni muhimu kuboresha miundombinu na kuhakikisha usawa wa huduma kati ya vijijini na mijini.

SEHEMU B (Alama 20)

SARUFI

3. Bainisha mzizi wa asili wa kila kitenzi katika sentensi zifuatazo:

(a) Mtoto anacheza mpira

Mzizi: **cheza**

(b) Wanafunzi wanapigana darasani

Mzizi: **pigana**

(c) Sisi hatupendani

Mzizi: **penda**

(d) Watoto walifungiana milango

Mzizi: **fungia**

(e) Vifaa feki viliharibiwa

Mzizi: **haribu**

(f) Mwalimu alitambulisha wanafunzi wageni

Mzizi: **tambulisha**

(g) Jana hatukusomeana

Mzizi: **soma**

(h) Mama alimuonesha baba daftari langu

Mzizi: **onesha**

(i) Mamia ya wachezaji wa Taifa Stars walipokelewa kwa shangwe

Mzizi: **pokea**

(j) Wakorofi walitolewa darasani

Mzizi: **toa**

4. (a) Eleza maana ya maneno yafuatayo:

(i) Kidahizo

Kidahizo ni neno au maneno yanayowekwa kama kichwa katika kamusi au orodha fulani ili kuelezea maana yake. Kidahizo huwa kinapangwa kwa mpangilio wa alfabeti, na hutoa maelezo kuhusu matumizi, uainisho, na mifano ya neno hilo.

(ii) Kitomeo

Kitomeo ni neno au kifungu kinachotoa maelezo ya kina kuhusu maana ya kidahizo kilichoorodheshwa. Kinaweza kujumuisha maelezo ya kisarufi, muktadha wa matumizi, na wakati mwingine chimbuko la neno hilo.

(iii) Alfabeti

Alfabeti ni mfululizo wa herufi au alama zinazotumiwa katika mfumo wa kuandika lugha. Kila herufi ina nafasi yake ya kipekee, na kwa pamoja, huunda maneno yanayotumika kuwasiliana. Mfano wa alfabeti ni A, B, C, hadi Z kwa lugha ya Kiswahili na Kiingereza.

(iv) Kamusi

Kamusi ni kitabu au hati ya kielektroniki inayojumuisha maneno ya lugha fulani pamoja na maana zake, matumizi yake, na wakati mwingine mifano ya matumizi. Kamusi husaidia katika kufafanua maneno, kujifunza lugha, na kuimarisha mawasiliano.

(v) Kitenzi

Kitenzi ni neno linaloelezea tendo, hali, au mchakato fulani unaotokea. Katika sarufi ya Kiswahili, kitenzi ni kipashio muhimu katika sentensi, kwani huelezea kile kinachofanywa na mhusika. Mfano wa vitenzi ni kula, kwenda, na kuimba.

(b) Bainisha aina ya nomino zifuatazo:

Mfano: Maji - nomino ya jumla/wingi

(i) Papai - Nomino ya muktadha

(ii) Mungu - Nomino ya dhahania

(iii) Arusha - Nomino ya pekee

(iv) Upepo - Nomino ya jumla

(v) Jumamosi - Nomino ya pekee

SEHEMU C (Alama 20)

MAWASILIANO NA UTUMIZI WA LUGHA

5. Onesha rejesa zifuatazo hutumika katika mazingira gani.

(a) Mimi kuku ugali moja, huyu wali maharage na wale pale Ng'ombe.

- Hii rejesta hutumika katika mazingira ya mgahawa au sehemu ya chakula ambapo wateja wanaagiza chakula kwa mtumishi au mhadumu. Ni lugha ya kawaida inayotumika kuwasilisha oda za chakula.

(b) Zuia babu, kula hivyo vichwa vitatu.

- Hii rejesta hutumika katika mazingira ya utani au mazungumzo yasiyo rasmi miongoni mwa marafiki, ndugu, au watu wa karibu. Lugha hii inaonyesha ukaribu na haina muktadha wa kirasmi.

(c) Napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa kama ifuatavyo.

- Hii rejesta hutumika katika mazingira ya bunge au mikutano ya kirasmi ambapo mjumbe au mzungumzaji anatoa majibu au maelezo kwa heshima na adabu. Ni lugha ya heshima na yenye muktadha wa kiofisi.
- (d) Ndugu Madongo Kuinuka unatuhumiwa kwa kosa la jinai la kuiba mali ya umma.
 - Hii rejesta hutumika katika mazingira ya kisheria au mahakamani ambapo mshukiwa anashtakiwa rasmi kwa kosa fulani. Lugha yake ni rasmi na inaonyesha utaratibu wa kisheria.
- (e) Jipatie mahitaji ya jikoni, nyanya, vitunguu, karoti, hoho, pilipili na ndimu vyote vipo.
 - Hii rejesta hutumika katika mazingira ya biashara au masoko, hasa kwa wauzaji wa bidhaa za nyumbani au vyakula. Lugha hii inahamasisha wateja kununua bidhaa zinazotangazwa.

6. Fafanua sifa tano za lugha ya kimazungumzo:

a) inaendana na muktadha wa mazungumzo.

- Lugha ya kimazungumzo hufuata mazingira ya mazungumzo. Inaweza kubadilika kulingana na uhusiano wa wazungumzaji, eneo, au mada inayojadiliwa.

b) hutumia ishara na sauti kusaidia ujumbe.

- Mazungumzo mara nyingi huambatana na miondoko ya mwili, ishara za uso, na mabadiliko ya sauti ili kufikisha ujumbe kwa ufasaha zaidi.

c) ina mvuto wa kirafiki na wa kawaida.

- Lugha ya kimazungumzo huwa ya kirafiki, haina taratibu kali, na mara nyingi hutumia maneno ya kawaida au misemo maarufu inayojulikana kwa wote.

d) ina vipande vifupi na vya moja kwa moja.

- Katika mazungumzo, sentensi huwa fupi na rahisi kueleweka. Mara nyingi hujumuisha maneno au sauti za kujaza kama "eeh," "sawa," au "aah."

e) hutegemea mwingiliano wa moja kwa moja.

- Lugha ya kimazungumzo huhitaji kushirikiana kati ya wahusika, ambapo maswali, majibu, au maoni yanatolewa papo hapo ili kuendeleza mazungumzo.

SEHEMU D (Alama 30)

FASIHI KWA UJUMLA

7. Eleza kwa ufupi dhima kuu tano za fasihi.

- (i) **Kuburudisha** - Fasihi hutumika kutoa burudani kwa wasikilizaji au wasomi.
- (ii) **Kuhamasisha** - Fasihi inaweza kutumika kuhamasisha jamii kufanya mabadiliko au kuboresha maisha yao.
- (iii) **Kulea** - Fasihi husaidia katika kulea na kufundisha maadili mema katika jamii.
- (iv) **Kelele za kijamii** - Fasihi husaidia kuonyesha changamoto na matatizo ya kijamii ili kutafuta suluhisho.
- (v) **Kufundisha** - Fasihi inafundisha kwa njia ya hadithi, methali, na mashairi.

8. Kamilisha methali zifuatazo:

(a) Hakuna masika **yasiyokuwa na mbu**

- (b) Mchonga mwiko **hujichoma**
- (c) Chanda chema **huvikwa pete**
- (d) Asiyefunzwa na mamaye **hufunzwa na ulimwengu**
- (e) Dalili ya mvua **ni mawingu**

9. “Ngonjera ni maigizo na pia ni mashairi”. Toa sababu tatu za kuthibitisha usemi huo.

(i) Ngonjera ni maigizo kwa sababu:

- Inahusisha uigizaji wa wahusika katika hadithi.
- Hutumia mbinu za uchezaji na uigizaji kuwasilisha ujumbe.
- Inaweza kuonyeshwa kwa vitendo na uhusika wa wahusika.

(ii) Ngonjera ni mashairi kwa sababu:

- Hutumia vipengele vya mashairi kama ushairi na mizani.
- Inaweza kuwa na ufanano wa sauti na mpangilio wa maneno.
- Inasisitiza maadili na ujumbe kupitia utumiaji wa maneno yenye nguvu.

SEHEMU E (Alama 15) **UANDISHI WA INSHA/UTUNGAJI**

10. Kwa kuzingatia hoja nne, andika insha isiyopungua maneno mia moja na hamsini (150) na isiyozidi maneno mia mbili (200) kuhusu Umuhimu wa Lugha ya Kiswahili.

Lugha ya Kiswahili ni moja ya lugha muhimu katika bara la Afrika na duniani kote. Kiswahili hutumika katika mawasiliano ya kila siku, kufundisha, na katika fasihi. Lugha hii ni urithi muhimu wa kiutamaduni na inasaidia watu kuelewa tamaduni na mawazo ya wengine. Kiswahili pia ni lugha ya mawasiliano katika sekta mbalimbali kama biashara, elimu, na siasa. Inasaidia kukuza umoja na mshikamano baina ya watu wa tamaduni na lugha tofauti. Aidha, Kiswahili ni njia bora ya kuhamasisha maendeleo na usawa katika jamii.